

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

УДК 342.7(091)(477)

DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-3-173

Віктор Миколайович Єрмолаєв

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

Кафедра історії держави і права України і зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна

ОСНОВНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ ДОБИ УНР

Анотація. Мета даної роботи полягає у дослідженні найважливішої складової відродження української державності у 1917–1920 рр. У статті висвітлюються проблемні аспекти захисту основних прав і свобод людини й громадянина, відображені у законодавчих актах доби Української Народної Республіки, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії та Західноукраїнської Народної Республіки. Досі ця тема висвітлювалася побіжно в контексті історії утворення та діяльності Української Центральної Ради і Директорії. Розглянуто відображення в їх законодавчих актах основних прав і свобод людини й громадянина, соціально-політичні аспекти їх реалізації та захисту. В Універсалах Центральної Ради, відозвах та в нормативних актах уряду – Генерального Секретаріату підтверджувалися і проголошувалися демократичні свободи. Права громадян України були чітко визначені й викладені в Конституції Української Народної Республіки (Статуті про державний устрій, права і вольності УНР). Для досягнення поставленої мети у статті використовується система методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові та спеціально-юридичні. Практична цінність дослідження полягає у висвітленні гуманістичного змісту вітчизняного державотворення за доби його відродження на початку ХХ століття. Зроблені висновки можуть бути використані в дослідженнях з історії вітчизняного державотворення, в практиці сучасного законотворення. При проведенні дослідження було враховано й те, що основні права і свободи людини й громадянина – традиційно змістовна складова історії України, зокрема нормативних актів органів державного управління часів ще Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр.

Ключові слова: Універсали Української Центральної Ради, Конституція УНР, Універсал Трудового конгресу України про природні права українського народу, соціально-політичні права громадян УНР.

Viktor M. Yermolaiev

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

BASIC RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMANS AND CITIZEN IN LEGISLATIVE ACTS OF THE DAY OF THE UNR

Abstract. *The purpose of this work is to study the most important component of the revival of Ukrainian statehood in 1917–1920. The article highlights the problematic aspects of the protection of basic rights and freedoms of man and citizen, reflected in the legislative acts of the time of the Ukrainian People's Republic, the Hetmanate of P. Skoropadskyi, the Directory and the West Ukrainian People's Republic. So far, this topic has been briefly covered in the context of the history of the formation and activity of the Ukrainian Central Council and Directory. The reflection in their legislative acts of the basic rights and freedoms of man and citizen, socio-political aspects of their implementation and protection are considered. Democratic freedoms were confirmed and proclaimed in the Universals of the Central Rada, appeals and normative acts of the government – the General Secretariat. The rights of Ukrainian citizens were clearly defined and set forth in the Constitution of the Ukrainian People's Republic (the Charter on the State System, Rights and Freedoms of the Ukrainian People's Republic). To achieve the goal, the article uses a system of methods of scientific knowledge, in particular, general scientific and special legal methods. The practical value of the research lies in highlighting the humanistic content of national state-building during its revival at the beginning of the 20th century. The conclusions drawn can be used in research on the history of national state formation, in the practice of modern law-making. When conducting the research, it was also taken into account that the basic rights and freedoms of a person and a citizen are a traditionally meaningful component of the history of Ukraine, in particular, the normative acts of state administration bodies from the time of the Ukrainian People's Liberation War of 1648–1654.*

Key words: *Universals of the Ukrainian Central Rada, Constitution of the Ukrainian People's Republic, Universal of the Labor Congress of Ukraine on the natural rights of the Ukrainian people, socio-political rights of citizens of the Ukrainian People's Republic.*

ВСТУП

Поняття «верховенство права» сукупно з поняттями «демократія» та «права людини» – три підвалини, на яких заснована Рада Європи. У подальшому це поняття знайшло своє схвалення у преамбулі Європейської Конвенції з прав людини [1, с. 169]. Та шлях до цих досягнень європейської політико-правової думки, включено з українською, був довгим і складним.

У лютому 1917 р. з падінням царського самодержавства в Росії відкрилася перспектива відродження українського державотворення, відновлення прав і сво-

бод людини та громадянина, реалізації права народу порядкувати своїм життям. М. С. Грушевський вважав, домагання «народоправства і суто демократичного ладу на Україні – ...се старе наше гасло» [2, с. 202–203]. Ці домагання втілили й відобразили конституційні акти Центральної Ради, з якими вона зверталася до всього українського народу. П. Скоропадський у «Законах про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. визначив перелік основних прав і свобод громадян, у вересні 1918 р. затвердив закон про вибори до земств та міських дум [3]. За часів Директорії були відмінені всі закони й постанови гетьманського уряду, оголошувалася влада трудового народу, обов'язок погоджувати соціальні реформи з соціально-історичними та міжнародними нормами, не порушувати основні права і свободи людини та громадянина. А вже Перша світова і громадянська війни до крайності знецінили людські життя, права і свободи людини й громадянина.

Метою даної статті є висвітлення головного аспекту конституційних актів доби УНР – розбудови української держави, відновлення й захист прав і свобод громадян після Першої світової війни. У статті вирішуються наступні завдання: 1) дослідити в конституційних актах виклад основних ідей про права і свободи людини й громадянина та їх державно-правовий захист; 2) залучити спогади знаних державотворців того часу з цієї теми – їх свідчення додають цінні відомості про правову свідомість сучасників; 3) використати документи і матеріали з історії української Конституції.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

У працях О. М. Мироненка [4], А. І. Волченка [5], В. М. Литвина [6] на основі документальних джерел висвітлюється історія та головний зміст Конституції УНР, теоретико-методологічний аспект витоків вітчизняного конституціоналізму. Є. І. Головаха вивчив тему розвитку особистості в умовах тоталітаризму і демократизації суспільства [7]. А. М. Колодій й А. Ю. Олійник [3], В. Ф. Погорілка [8] дослідили стан з правами та свободами людини й громадянина в Україні, їх обов'язками. Львівські правознавці – проблеми їх реалізації [9]. П. М. Рабінович й М. І. Хавронюк видали навчальний посібник з цієї ж теми [10]. Професор історії Гарвардського університету С. М. Плохій систематизував події з історії України [11]. Проте тема основних прав і свобод людини й громадянина цими авторами спеціально не розглядалася.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідження базується на принципі історизму, який вимагає історичного підходу, враховувати історичні обставини, в яких приймалися законодавчі акти, системного підходу у висвітленні в них викладу основних прав і свобод людини й громадянина. Важливим принципом для автора статті є також принцип об'єктивності у викладі основних положень та ідей у законах УНР, що містять гуманістичний зміст.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Становлення українського законодавства періоду визвольних змагань 1917–1920-х рр. відбувалося в умовах небувалого підйому національної свідомості, жадання народу радикальних соціально-політичних змін. Починалося плідне українське державотворення. I Універсал Центральної Ради проголосив джерелом її влади волю народу, яка стоїть на сторожі його прав і вольностей. Проте Тимчасовий уряд Росії «одкинув» усі домагання української влади, як і право на автономію у складі майбутньої демократичної Російської держави. Універсал закликав український народ до «великої народної праці» – «У твоїх руках доля твоя». II Універсал, як відомо, заявляв про намір УЦР створення для державної управи в Україні тимчасового уряду, підготовку проектів законів про автономний лад України, наближення управи краєм до потреб місцевого населення. З утворенням Української Народної Республіки III Універсал Центральної Ради сповіщав український народ, що вона, поставлена ним «берегти права, творити лад і будувати все життя на нашій землі». На території УНР «від сьогоднішнього дня встановлюється по всіх підприємствах 8-ми годинний робочий день». Універсалом скасовувалася смертна кара, передбачалося справедливе судівництво, забезпечення «всіх свобод, ... свободи слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканності особи й (по)мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами» [12, с. 22; 13, с. 74–80].

Центральна Рада обіцяла давати закони й правити разом з урядом – Генеральним Секретаріатом, стояти на сторожі прав і свобод громадян республіки. Проголошувалася приналежність всіх її земель народу. На хвилі романтизму та піднесенні національної свідомості українства одним із перших заходів обраної Української Центральної Ради (УЦР) було переведення діловодства на українську мову. Це був радикальний крок, оскільки до цього в Україні, як і в інших регіонах Російської імперії, офіційне діловодство здійснювалося лише російською мовою. На одному з перших засідань а саме 12 березня 1918 р. постановою УЦР було ухвалено, що «мовою, якою Рада почне звертатися до народу, є українська» [14].

Сам термін «державна мова» щодо української буде засвідчений лише в одному Законі УЦР «Про запровадження української мови у банківській та торговій сфері», опублікованому 24 березня 1918 р., яким визначалося що:

«1. Всякого рода написи, вивіски тощо на торговельно-промислових, банкових та подібних закладах і конторах повинні писатися *державною українською мовою*, окрім інших мов (коли б такими мовами ті написи були написані); при тім написи українською мовою мають бути на основній часті всього напису, на чільнім місці.

2. Ця постанова має силу і до всякого роду виробів, виготовлених на території Республіки, які мають етикетки, написи» [12, с. 51].

У Відозві Генерального Секретаріату 30 листопада 1917 р. він заявляв про невизнання влади російського більшовицького уряду, обіцяв не дозволяти нікому

на території УНР ніяких утисків «над робітничими чи якими-небудь іншими організаціями», затвердити та зміцнити владу демократії в Україні, вжити заходів для широкої реалізації соціальних реформ. Уряд обіцяв «вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування...». Будь-які спроби «силою порушити той лад, який твориться зорганізованою демократією України, він рішуче і так само силою буде подавляти в корені». Уряд вважав недопустимими утиски свободи слова, обмеження свободи зібрань, союзів, страйків, віри. Він не вважав справедливим затримувати козацькі частини на Україні, «коли вони хотіли йти до свого краю». Центральна Рада і Генеральний Секретаріат заявляли «мир всьому світові», землю – народу, будувати, творити нове [15, с. 130–132; 12, с. 25–28].

У IV-му Універсалі Центральна Рада 9 січня 1918 р., оголосивши державну самостійність і суверенність УНР, потверджувала всі проголошені раніше демократичні свободи. «В самостійній Народній Республіці України, – підкреслював Універсал, – не повинен страждати ні один трудящий чоловік». Ліси, води й усі підземні багатства, як добро українського народу, переходять у розпорядження Української республіки. Громадяни УНР закликались «стояти непохитно на сторожі здобутої свободи й прав нашого народу й усіма силами боронити свою долю від усіх ворогів ...» республіки. [12, с. 36–40; 13, с. 74–80]. Громадянам доручалося провести вибори до Установчих зборів, як найскоріший підрахунок голосів. Конституцією незалежної Української республіки належало закріпити свободу, порядок і добробут народу «на тепер і на будучі часи» [16, с. 102–104].

Права громадян України були чітко визначені й викладені у II-му розділі Конституції Української Народної Республіки (Статуті про державний устрій, права і вольности УНР) 29 квітня 1918 р. [15, 105–108; 12, с. 52–54]. За нею позбавити громадянських прав громадянина УНР міг тільки Суд Республіки. Громадяни УНР оголошувалися рівноправними, недоторканими без рішення суду про його затримання. На її території вони не могли бути покараними смертною карою, їх «домашнє вогнище» теж визначалося недоторканим без судового рішення. Громадяни Республіки мали користуватися всією повнотою громадянських і політичних прав й не могли бути обмеженими в своїх правах, якщо вони не порушували норм карного права. «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає». Громадяни УНР не могли бути обмеженими «в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, оскільки не переступають при тім постанов карного права». Встановлювалася таємниця листування, свобода пересування громадян на території республіки. «Активне і пасивне право участі у виборах, як до законодавчих органів УНР, так і до всіх виборних органів місцевого самоврядування, мають всі громадяни УНР, коли їх до дня виконання виборчого акту вийде двадцять літ». Щодо позбавлення виборчого права громадян, то це питання мають вирішити в законодавчому порядку майбутні Всенародні Збори.

Основний Закон УНР передбачав на час війни можливість часткового обмеження або тимчасового припинення громадянських прав громадян, що визначить спеціальний закон, схвалений Всенародними Зборами. До їх зібрання таке повноваження може реалізувати Рада Народних Міністрів, з обов'язком запропонувати першому засіданню Всенародних Зборів прийняти таке законодавче обмеження. Припинення громадянських свобод не може тривати довше трьох місяців, його продовження мають ухвалити Всенародні Збори. Проте продовження Першої світової війни, тривала громадянська війна в Росії й Україні, її німецька окупація та гетьманський переворот створили надзвичайно складні внутрішньополітичні умови, які не дозволяли провести вибори до Всенародних Зборів.

Земельний закон, затверджений Центральною Радою 18 січня 1918 р., установлював приналежність всіх земель, наземних і підземних багатств на території республіки її народу, визначив основні засади користування поверхнею землі. На користування ними мають право усі громадяни республіки «без різниці полу, віри і національності з додержанням правил цього закону». «Ніякої платні за користування землею не повинно бути». Строки користування землею визначалися сільськими громадами і товариствами на підставі правил, встановлених земельними комітетами згідно цього земельного закону [16, с. 102–103; 12, с. 40–44]. Органам державної влади, міського самоврядування та їх союзам і земельним комітетам надавалося право повертати й призначати потрібні площі землі для громадського користування. На центральні й місцеві органи влади покладалися повноваження й обов'язок забезпечення громадянам їх прав на користування землею, природними багатствами.

Законом Центральної Ради «Про громадянство Української Народної Республіки» від 2 березня 1918 р., підписаного М. Грушевським, було визначено, що її громадянином слід вважати кожного, хто народився в Україні і зв'язаний з нею постійним перебуванням в ній й «бере собі свідоцтво приналежності своєї до громадян Української Народної Республіки». Громадянин УНР не міг бути громадянином іншої держави [16, с. 102–103; 14]. Тільки вони користуватимуться «з усієї повноти громадянськими і політичними правами, брати участь в орудованні державним і місцевим життям через пасивну і активну участь в виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування, мають права служби в державних і державно-громадських установах». Жінки мають те ж громадянство, права і свободи, що й їх чоловіки, оскільки не заявляли про противне.

Центральна Рада ухвалила в березні 1918 р. також закон про державну мову, яким всякого роду написи, вивіски на закладах і конторах «повинно писатися державною українською мовою». Вона ж обов'язкова для діловодства [12, с. 51].

Однак державотворення УЦР було перервано гетьманським переворотом 29 квітня 1918 р., підтриманим німецьким окупаційним командуванням, «Грамотою до всього українського народу» П. Скоропадський оголошував себе «Гетьманом всієї України», що має «тимчасово всю повноту влади», а управління державою

буде провадитись через посередство призначеного ним уряду [17]. Гетьман обіцяв найближчим часом видати закон про порядок виборів до українського парламенту. Рада Міністрів ухвалила закон про обов'язкове навчання української мови і літератури, а також історії та географії України в середніх школах [18]. Наказом Міністра народної освіти була утворена національна нижча початкова школа [19].

«Законами про тимчасовий державний устрій України» (квітень 1918 р.) визначались його складові (гетьманська влада та її компетенція, закони і законодавчий процес, який передбачав розробку законодавчих актів Радою міністрів, її статус і компетенція [18]. Закріплювалися також статус і компетенція Фінансової ради і Генерального суду, як «вищого охоронителя і захисника закону», первенство християнської віри в державі. Окремо встановлювалися права і обов'язки українських козаків і громадян. Оголошувалося, що «захист Вітчизни є святий обов'язок кожного козака і громадянина Української держави». Вони «повинні платити установлені законом податки і пошлини, а також відбувати повинності згідно з постановленням закону». З прав козаків і громадян в пунктах 11–33 йшлося також про недоторканність особи й оселі кожного, «право вільно обирати місце проживання і праці, придбавати й відчужувати майно і без заборони виїзжати за кордон» Української держави. Власність визнавалася недоторканою. «Українські козаки і громадяни мають право робити зібрання в метах, не шкідливих закону, мирно і без зброї. Кожний може в межах, установлених законом, висловлюватися і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами». Українські козаки і громадяни мали право гуртуватися у громади і спілки з метою, не противною законом.

Втрачаючи німецьку опору, гетьман все частіше повертався до ідей конституціоналізму. У своїх «Споминах» заперечував звинувачення у недемократичності гетьманського режиму: «Один уже загальний виборчий закон про сейм, відкриття якого мало відбутися 15 лютого 1919 р., спростовує цю заяву» [20]. Проте утворення 14 листопада 1918 р. Директорії, кінець німецької окупації, переможне розгортання збройного антигетьманського повстання і його перемога повернули питання про демократичне державотворення.

За часи Директорії були відмінені всі закони й постанови гетьманського уряду «в сфері робітничої політики», оголошувалася влада трудового народу, обов'язок погоджувати соціальні реформи з соціально-історичними та міжнародними нормами, «з тими кращими формами соціальних реформ, яких досягатиме світова, особливо західноєвропейська трудова демократія» [15, с. 100–104]. «Декларация Української Директорії» чітко визначала її політико-правовий статус, як «тимчасової верховної влади революційного часу», завдання проведення основних соціальних реформ в державі, «цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав» у міжнародних відносинах.

Для вирішення гострого для селян земельного питання розпорядженням Директорії УНР від 15 грудня 1918 р. оголошувалося: «до повного вирішення зе-

мельної реформи... всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить в користування безземельних і малоземельних селян» [14].

Універсалом Трудового конгресу України 28 січня 1919 р. встановлювалося: «У цілях закріплення демократичного ладу правительством Української Народної Республіки, разом з комісіями, має підготувати закони для виборів Всенародного парламенту незалежної соборної української республіки» [12, с. 83–85]. Конгрес мав «вирішити форми влади як на місцях, так і в центрі». Більшість його депутатів відстоювала принципи парламентської демократії. Конгрес ухвалив «Закон про форму влади на Україні», який делегати називали тимчасовою Конституцією УНР [17]. Це було політико-правовим закріпленням результатів демократизації державного устрою і ладу в новопосталій республіці.

Конгрес легітимізував владу Директорії, поповнив її склад, надав їй право видавати закони з наступним затвердженням сесією Конгресу, обрав склад комісій для підготовки законопроектів. Ще на початку роботи Конгресу найчисленніша фракція українських соціал-демократів у своїй декларації висловилися за владу трудового народу України тільки у формі парламентської республіки. З огляду на тривожний воєнний час фракція пропонувала до скликання парламенту залишити владу в руках Директорії, ввівши до її складу представників від Галичини. Загроза захоплення більшовицькими військами Києва примусила делегатів перервати свою роботу.

Згідно з Універсалом Трудового конгресу Директорія видала «Закон про місцеві Конгреси і Ради трудового народу» [22, с. 232; 12, с. 83–85]. Він передбачав таку структуру місцевих представницьких органів: повітові та губернські Конгреси трудового народу, губернські та повітові організаційні комісії як постійні органи управління.

У Західноукраїнській Народній Республіці Статут її Національної Ради, прийнятий 18 жовтня 1918., проголошував Національну Раду Конституантою цієї частини українського народу. Визначались її права і обов'язки: виконати його право на самовизначення, «рішити ... державну долю всіх областей, заселених тим народом; уприйняти усі постанови та заходи репрезентативного, законодавчого та адміністративного характеру, щоби своє рішення перевести в життя» [15, с. 92]. У своїй Відозві від 1 листопада 1918 р. Національна Рада задекларувала рівноправність усіх громадян цієї частини України без різниці народності і віросповідання [15, с. 94–95]. 16 січня 1919 р. у своєму зверненні до Директорії та уряду УНР Президія Національної Ради і Рада Державних Секретарів сповіщали, що прийняли ще 3 січня одностайне рішення на основі права самовизначення про з'єднання ЗУНР і УНР [15, с. 105]. 15 лютого 1919 р. Національна Рада прийняла закон про мови, яким постановила: на території ЗУНР державною мовою є мова українська [23, с. 92]. Універсалом Директорії УНР 22 січня 1919 р. вона

оповіщала народ України про ухвалення нею злуки Західноукраїнської Народної Республіки з «Наддніпрянською Великою Україною» [15, с. 107].

Отже, в УНР Директорією, а в ЗУНР Національною Радою активно реалізовувався конституційний процес, в їх законодавстві закріплювалися права і свободи громадян, відновлення місцевого самоврядування, стертого фактично колоніальним статусом України в складі бувшої царської Росії. Директорією декларувалися політико-правові цінності: відстоювати права і свободи людини і громадянина, демократичне вирішення земельного питання, вибори депутатів українського парламенту, обрання членів Директорії, Національної Ради в ЗУНР. Ухвалений Радою народних міністрів закон про Державну Народну Раду, підписаний Головою Директорії С. Петлюрою 12 листопада 1920 р. визначав, що до скликання парламенту УНР законодавча влада тимчасово належить Державній Народній Раді [15, с. 117–123]. Передбачалася, що до її складу ввійдуть «представники населення, політичних, громадських, наукових, професійних і кооперативних організацій і установ».

До компетенції ДНР закон відносив право обговорення й розроблення законопроектів, обговорення бюджету республіки та всіх асигнувань з державної скарбниці, розгляд справ про позики та інші державні зобов'язання, контроль за діяльністю уряду, розгляд і затвердження умов міжнародних угод, оголошення війни і заключення миру. Тільки Державна рада має право визначати валюту, ухвалювати емісію державних кредитних білетів та облігацій. Вона ж мала право приймати петиції від громадян республіки, державних і зареєстрованих товариств, установ, кооперативів і корпорацій або ж окремою ухвалою могла передати петиції відповідним міністрам уряду і чекати від них жаданих пояснень. ДНР утворює у своєму складі комісії, які мають право залучати до справи свідків та її знавців.

Своєрідним органом, що виконував у відсутності парламенту його окремі функції, були державні наради, на яких обговорювалися найважливіші питання державного життя. Час від часу вони скликалися з представників Директорії, членів уряду, делегатів Трудового конгресу, його комісій, політичних партій, військового командування. Обнадійливі перспективи звільнення території УНР породжували спроби відродити вищий представницький орган влади. Наприкінці серпня 1919 р. уряд доручив міністерству іноземних справ підготувати проект виборчого закону. У відозві «До населення всієї соборної України» 17 вересня проголошувалося: «Уряд Республіки при першій змозі скличе Велику Державну Раду, яка прозветься Парламентом з установчими функціями, до складу якого увійдуть представники найширших кіл українського громадянства. Цей парламент, а не хтось інший, розв'яже справу нашого державного устрою і дасть нарешті спокій, лад і силу Державі» [24, с. 235]. Проте наступ армії А Денікіна, а потім – Червоної армії перешкодили цим планам.

ВИСНОВКИ

В Українській Народній Республіці 1917–1921 рр. у законодавчих актах гуманістичного спрямування були закріплені основні права і свободи людини й громадянина. Конституційний процес в умовах Національно-визвольної революції давав відповіді на найбільш наболілі питання – про політичні, соціально-економічні права громадян: право на землю та користування нею, вибори представницьких органів влади, заборона утисків громадян. Скасовувалася смертна кара, передбачалося справедливе судівництво, забезпечення «всіх свобод», недоторканність особи й помешкання, право і можливість уживання рідної мови. Конституційні закони закріплювали довгоочікувані політико-правові зміни, основні права і свободи громадян республіки, кінець панування Російської імперії в Україні, початок українського державотворення [25, с. 368–389].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Верховенство права : доповідь, схв. Венеціанською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 берез. 2011 р.). *Право України*. 2011. № 10. С. 169.
- [2] Тисяча років української суспільно-політичної думки. Т. VI. Київ : Вид-во «Дніпро», 2001. С. 202–203.
- [3] Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. Київ : Прав. єдність, 2008. 350 с.
- [4] Мироненко О. М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр. Теоретико-методологічний аспект : монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 260 с.
- [5] Волченко А. Конституції України. *Політична енциклопедія* / редкол. : Ю. Левенець (гол.), Ю. Шаповал (заст. гол.) та ін. Київ : Парламентське вид-во, 2011. 808 с.
- [6] Литвин В. М. Конституція України 1996. *Енциклопедія історії України* / редкол. : В. А. Смолій (гол.) та ін. Київ : Наук. думка, 2008. Т. 5. Кон – Кю. С. 568.
- [7] Головаха Є. І., Бекешкіна І. Е., Небоженко В. С. Демократизація суспільства і розвиток особистості від тоталітаризму до демократії. Київ : Наук. думка, 1992. 267 с.
- [8] Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ. : Ін Юре, 1997. 52 с.
- [9] Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні : праці Львівської лабораторії прав людини АПН України / за ред. П. М. Рабіновича ; АПН України. Київ : Ін Юре, 1998–1999.
- [10] Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібн. Київ : Атїка, 2004. 464 с.
- [11] Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : Вид-во «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.
- [12] Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. у 2-х т. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2000. Т. 2: Лютий 1917–1996. 728 с.
- [13] Винниченко В. К. Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) : в 3 ч. Київ ; Відень : Дзвін, 1920. Ч. 2. 328 с.

- [14] Закон про громадянство Української Народної Республіки. URL : <https://zbruc.eu/node/79029>.
- [15] Прилюк Ю., Яневський Д. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ : Філософ. і соціол. думка, 1992. 272 с.
- [16] Українська Центральна Рада. *Документи і матеріали* : у 2-х т. Київ : Вид-во «Наука думка», 1997. Т. 2.
- [17] Державний вісник. 1918. травень-вересень.
- [18] Вісник Української Народної Республіки. 1919. 8 лютого.
- [19] Березіль. 1991. № 7. С. 130–132.
- [20] Скоропадський П. Спомини. Київ : Україна, 1992. 112 с.
- [21] Декларація Української Директорії, що зробила Директорія URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18#Text>
- [22] Історія української Конституції / упоряд. : А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. Київ : Право, 1997. 464 с.
- [23] Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку. Київ : Парламентське вид-во, 2007. 576 с.
- [24] Конституційне право України : підручник. 2-е вид., доопр. / за ред. В. Ф. Погорілка ; НАН України; Ін-т держави і права. Київ : Наук. думка, 2000. 732 с.
- [25] Єрмолаєв В. М. Вищі представницькі органи влади в Україні: історія, теорія та практика : монографія. Харків, 2017. 448 с.

REFERENCES

- [1] The rule of law: report the Venice Commission at the 86th plenary session (2011, March). *Law of Ukraine*, 10, 169.
- [2] *A thousand years of Ukrainian social and political thought*. (2001). Т. VI. Kyiv: «Dnipro» Publishing House.
- [3] Kolodiy, A. M., & Oliynyk, A. Yu. (2008). *Rights, freedoms and duties of a person and a citizen in Ukraine*. Kyiv: Legal unity.
- [4] Myronenko, O. M. (2002). *Origins of Ukrainian revolutionary constitutionalism 1917–1920. Theoretical and methodological aspect*. Kyiv: Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine.
- [5] Volchenko, A. (2011). Political encyclopedia. In Yu. Levenets (Ed.), *Constitution of Ukraine*. Kyiv: Parliamentary Publishing House.
- [6] Lytvyn, V. M. (2008). Encyclopedia of the history of Ukraine. In V. A. Smolii (Ed.), *Constitution of Ukraine 1996* (p. 568). Kyiv: Scientific thought.
- [7] Golovakha E. I., Bekeshkina I. E., & Nebozhenko, V. S. (1992). *Democratization of society and the development of personality from totalitarianism to democracy*. Kyiv: Scientific thought.
- [8] Pohorilko, V. F., Golovchenko, V. V., & Siriy, M. I. (1997). *Human and citizen rights and freedoms in Ukraine*. Kyiv.: In Yure.
- [9] *Human and citizen rights: problems of implementation in Ukraine*: works of the Lviv Human Rights Laboratory of the National Academy of Sciences of Ukraine (1998-1999). In P. M. Rabinovych (Ed.). Kyiv: In Yure.
- [10] Rabinovych, P. M., & Havronyuk, M. I. (2004). *Human and citizen rights*. Kyiv: Atika.

- [11] Plokhyy, S. (2021). *Gate of Europe. The history of Ukraine from the Scythian wars to independence*. Kharkiv: Publishing House «Club of Family Leisure».
- [12] *Textbook on the history of the state and law of Ukraine in 2 vol.* (2000). In V. D. Honcharenko (Ed.). Kyiv: Ed. house «In Yure», T. 2: February 1917–1996.
- [13] Vynychenko, V. K. (1920). *Renaissance of the nation: (History of the Ukrainian revolution [March 1917-December 1919])* : in 3 p. Kyiv; Vienna: Dzvin, 1920. P. 2.
- [14] The Law on Citizenship of the Ukrainian People's Republic. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/79029>.
- [15] Prylyuk, Y., & Yanevsky, D. (1992). *Constitutional Acts of Ukraine. 1917–1920. Unknown constitutions of Ukraine*. Kyiv: Philosophical and social thought.
- [16] Ukrainian Central Rada. *Documents and materials: in 2 vol.* (1997). Kyiv: Scientific thought, Vol. 2.
- [17] State gazette (1918, May-September).
- [18] Herald of the Ukrainian People's Republic (1919, February).
- [19] Berezil (1991), 7, 130–132.
- [20] Skoropadsky, P. (1992). *Memories*. Kyiv: Ukraine.
- [21] Declaration of the Ukrainian Directory made by the Directory. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18#Text>
- [22] *History of the Ukrainian Constitution* (1997). In A. G. Slyusarenko, M. V. Tomenko (Ed.). Kyiv: Pravo.
- [23] *Ukrainian choice: political systems of the 20th century and the search for one's own model of social development*. (2007). Kyiv: Parliamentary Publishing House.
- [24] Constitutional law of Ukraine.(2000). 2nd ed., add. In V. F. Pohorilko (Ed.). Kyiv: Scientific thought.
- [25] Yermolaev, V. M. (2017). *Higher representative authorities in Ukraine: history, theory and practice*. Kharkiv.

Віктор Миколайович Єрмолаєв

Доктор юридичних наук, професор

Дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Професор кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Viktor M. Yermolaiev

Doctor of Law, Professor

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Professor of the Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries

Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Єрмолаєв В. М. Основні права і свободи людини й громадянина в законодавчих актах доби УНР. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №3. С. 173–185.

Suggested Citation: Yermolaiev, V. M. (2023). Basic Rights and Freedoms of Humans and Citizen in Legislative Acts of the Day of the UNR. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 30(3), 173–185.

Стаття надійшла / Submitted: 19/04/2023

Доопрацьовано / Revised: 19/05/2023

Схвалено до друку / Accepted: 27/09/2023